

Михайленко О.Г.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізуються в проблеми стандартизації та сертифікації в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією, їх вплив на розвиток обміну сільськогосподарськими товарами в умовах сучасного стану ринку. Розглядаються також питання важливості добровільних стандартів, їх еквівалентності і гармонізації. Зведені автором у порівняльну таблицю дані по добровільним стандартам, систематизовані за кількома напрямками, - за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталості; за напрямками сталого розвитку; за сферою охоплення у міжнародній торгівлі, дозволяють, зокрема, зробити переконливий висновок про те, що органічна продукція найбільше відповідає вимогам Концепції сталого розвитку ООН. Проведений автором аналіз ступеню регулювання торгівлі продукцією сільського господарства різних типів виробництва показує, що на ринку традиційних та трансгенних товарів інструменти регулювання знаходяться на стадії розвитку, тому що відсутня достатня кількість стандартів, сертифікація та загальноприйнятого маркування, а також міжнародні інституції, які б займалися розробкою потрібної документації. Дане дослідження проблем стандартизації дає підставу стверджувати, що система стандартів - надзвичайно важливий фактор регулювання та координації міжнародного ринку сільськогосподарської продукції, причому як для економіки, так і для розвитку сучасного суспільства в цілому.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, добровільні стандарти, сталий розвиток, міжнародна торгівля, органічна продукція.

Постановка проблеми. Все більше людей починають звертати увагу на якісні характеристики продуктів харчування. Споживачі готові платити більше за безпечну, екологічно чисту та корисну продукцію, адже традиційне ведення сільського господарства передбачає використання великої кількості хімічних засобів захисту рослин та внесення мінеральних добрив.

Все це негативно впливає на здоров'я та довкілля (призводить до забруднення ґрунтів, води, повітря, зниження біологічного різноманіття природи). В зв'язку з цим необхідно розвивати культуру органічного сільського господарства, яке засновано на використанні ресурсозаощадливих технологій, мінімізації механічної обробки ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів. Органічне виробництво дозволяє реалізувати в сфері сільського господарства концепції «сталого (економічного, екологічного і соціального збалансованого) розвитку», забезпечити суспільство безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього середовища. В багатьох країнах світу, перш за все в ЄС і США, діють ринки органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, а також створена і

успішно функціонує система стандартизації органічної продукції.

Отже, стандартизація у міжнародній торгівлі сільськогосподарської продукцією – обмеження в функціонуванні ринку або фактор розвитку виробництва, міжнародного обміну і суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань стандартизації сільськогосподарської продукції присвячували свої праці багато вчених, вітчизняних та зарубіжних, а саме: Л.М. Шейграцова, С.А. Кирикович, А.А. Москальов, М.П. Пучка, С. Семенас, Д. Синицький, Є. Клімов, Дж. Поттс, М. Лінч, А. Вілкінгс, М. Каннінгем, В. Вура, Е. Морджера, Кармен Буллон Каро, Грасія Марін Дюран. Їх роботи слугували фундаментальною базою для даного дослідження.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, питання ролі та сучасних тенденцій розвитку стандартизації сільськогосподарською продукцією у сфері виробництва, міжнародного обміну потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. На підставі аналізу стандартів, розроблених міжнародними інституціями, та діючих добровільних стандартів дослідити питання стандартизації як фактора розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві.

Опис основного матеріалу дослідження. Розширення міжнародної господарської діяльності та зростаюча взаємозалежність держав потребують відповідальної координації торговельно-

© Михайленко Ольга Геннадіївна, ст. викладач кафедри міжнародної економіки і світових фінансів, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара, м. Дніпро, тел.: +380974166169, +380953356196, e-mail: alena270275@gmail.com

економічних відносин. Це підвищує статус міжнародних організацій, що утворюють систему регулювання міжнародної торгівлі. Їх діяльність допомагає більш повно використовувати переваги поділу праці, гармонізувати урядові рішення в торгово-економічних зв'язках, сприяє координації в динамічному і справедливому розвитку міжнародної торгівлі.

Важливим аспектом комерційної діяльності учасників світової торгівлі сільськогосподарської продукцією є стандартизація, оскільки міжнародне співробітництво вимагає узгодження «правил гри» для ефективного партнерства. Виконання обов'язкових та рекомендованих вимог стандартів стає ринковим стимулом, змушуючи враховувати світові досягнення і тенденції. Крім того, міжнародна стандартизація дозволяє експортерам товарів долати технічні бар'єри, що виникають через особливості національних стандартів інших країн, - наявність сертифікатів відповідності виробів вимогам міжнародних стандартів служить практичною гарантією їх конкурентоспроможності на ринку. Тому велике значення для світового ринку сільськогосподарської продукції має гарантійна система - стандарти й компанії, що проводять інспекції та сертифікації [1]. Активними учасниками її створення виступили міжнародні організації, під егідою яких були розроблені і поступово впроваджуються відповідні міжнародні ініціативи у сфері торгівлі на засадах сталого розвитку [2].

Провідну роль у формуванні стандартів та міжнародної акредитації установ, що займається сертифікацією продукції на відповідність цим стандартам, грає Міжнародна організація стандартизації (ISO). Це неурядова федерація національних органів, яка об'єднує більш ніж 160 країн.

У контексті торгівлі сталими товарами набувають актуальності стандарти ISO 19011 (про аудит систем екологічного менеджменту), ISO 14031 (оцінку екологічних показників), ISO 14020 (екологічне маркування), ISO 14064 (про ведення обліку та перевірки парникових газів), ISO 14001 (про системи управління навколишнім середовищем).

Міжнародний Інститут Сталого розвитку (IISD) є незалежною, некомерційною і неурядовою дослідницькою організацією, яка сприяє розвитку людського потенціалу та екологічної стійкості на основі новітніх досліджень, комунікацій та партнерства. Звіт IISD (2014) містить інформацію про 16 ініціатив (добровільних стандартів) сталого розвитку десяти сільськогосподарських товарів [3], обсяги

продажів яких у 2013 р. оцінювались у 31,6 млрд дол. США.

Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) - неурядова організація, яка об'єднує понад 750 активних організацій-учасників з понад 120 країн світу - внесла великий внесок у справу стандартизації та міжнародної акредитації установ, які займаються сертифікацією продукції на відповідність стандартам. Перші "Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва й переробки" сформульовані ще в 1980 р. Потім почала проводитися оцінка сертифікаційних установ на відповідність цим базовим стандартам, для чого був створений "Акредитаційний критерій IFOAM".

На сьогоднішній день базові стандарти та Акредитаційний критерій після серйозних і тривалих обговорень і консультацій вдосконалені, широко визнані у світі та зареєстровані як "міжнародні стандарти ISO" [1].

Міжнародну торгівлю не можна уявити як без обов'язкових, так і без добровільних стандартів. Ці поняття поширюються на характеристики продуктів, технологію і способи їх виготовлення, упаковку, маркування.

Використання добровільних стандартів залежить від багатьох факторів - від глобальних пріоритетів до місцевих умов. Різноманітність у сфері економіки, географії, промислової та правової інфраструктури, соціальних норм та соціального захисту, з якою стикаються сільськогосподарські виробники в усьому світі, свідчить, що застосування однакових стандартів не завжди може бути ефективним для максимізації результатів сталого розвитку [4]. Тому добровільна стандартизація швидко розвивається протягом останнього десятиліття в плані виробництва і географічного охоплення. Безліч нових міжнародних, національних та місцевих ініціатив (стандартів) з'явилися, щоб запропонувати споживачам більш широкий спектр сталих варіантів споживання [4].

Аналізуючи міжнародні аспекти регулювання торгівлі продукцією сільського господарства різних типів виробництва, слід відмітити: на ринку трансгенних товарів інструменти регулювання знаходяться на стадії розвитку - відсутня достатня кількість стандартів, сертифікація та загальноприйнятого маркування, а також міжнародних інституцій, які б займалися розробкою потрібної документації. Картагенський протокол передбачав деякі засади регулювання міжнародного обміну даним видом продукції, але він досі не ратифікований всіма державами, які підписали його в 2000 р. Внаслідок цього даний ринок контролюється безпосередньо в кожній країні,

відповідно до національного законодавства, а в багатьох країнах взагалі відсутня окремо сформована політика регулювання ринку генномодифікованих продуктів [5].

На відміну від цього світовий ринок органічної продукції має достатньо розвинуту гарантійну систему, яка забезпечує відповідність органічним стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції включно з її упаковкою та маркуванням.

В основу тієї чи іншої сертифікації органічної продукції покладаються бізнесові стандарти та/або правові норми. Стандарти є добровільними угодами – результатом досягнення певного консенсусу споживачів та виробників товарів і послуг, тоді як правові норми встановлюють обов'язкові вимоги, що використовуються для державного регулювання. Змішаним варіантом є державне регулювання, що базується на бізнесових стандартах.

В сучасному світі переважає тенденція до заміни правових норм щодо органічної продукції стандартами, оскільки останні простіші у застосуванні та легше піддаються міжнародній гармонізації, а також через політику дерегулювання, що здійснюється в багатьох країнах [1].

На міжнародному рівні Комісія «Кодекс Аліментаріус», заснована ФАО і СОТ, розробила міжнародні принципи виробництва, обробки, маркування та маркетингового просування сільськогосподарських продуктів, вироблених органічним способом, а також для захисту споживача від обману і шахрайства. Аналогом такого документу на рівні приватного сектора є документ «Міжнародні стандарти на виробництво і обробку органічних продуктів», створений Міжнародною Федерацією розвитку органічного сільського господарства (IFOAM). Даний документ включає принципи вирощування рослин, худоби, бджіл і виробництво продуктів їх життєдіяльності, а також положення щодо поводження, зберігання, обробки, пакування і транспортування продуктів, в тому числі перелік речовин, допустимих до застосування під час виробництва та обробки органічних харчових продуктів.

Ці принципи регулярно переглядаються, уточнюються критерії вибору дозволених речовин і критерії контролю за дотриманням встановлених норм і проведення сертифікації. Базові стандарти IFOAM фактично виконують функцію "стандартів для стандартів" та покладені в основу багатьох стандартів як для приватного сектору, так і для державного регулювання в різних країнах, зокрема в основу Директиви ЄС № 834/2007 [1].

Більшість національних стандартів (наприклад, в країнах ЄС, Японії, Аргентині, Індії, Тунісі, США) входять до складу регулюючих документів, вони взаємопов'язані на офіційному рівні. В деяких країнах (наприклад в Німеччині) користуються місцевими добровільними стандартами, які являються більш суворими, ніж загальні діючі стандарти. Зазвичай це пов'язано з наявністю специфічних споживчих вимог. Як правило, добровільні стандарти відповідають Концепції сталого розвитку.

Додаткові переваги від впровадження міжнародних стандартів пов'язані з маркуванням та сертифікацією товару, оскільки можуть формувати нові можливості для компаній отримати доступ до нових глобальних ринків, стимулювати до переходу на стійкі моделі виробництва та споживання соціально корисних товарів [6]. Схеми маркування вказують на сталі товари або соціальні переваги виробів в рамках певної категорії продукції, часто на основі міркувань життєвого циклу.

Слід зауважити, що взагалі економічна роль стандартів у міжнародній торгівлі неоднозначна.

З однієї сторони, стандарти і технічні регламенти можуть бути використані для орієнтування торговельних потоків таким чином, щоб покращити конкурентні позиції конкретного виробника або країни [7]. Правильно розроблені та реалізовані стандарти можуть сприяти розвитку торгівлі, покращенню якості товарів, підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва, вказують на характеристики продукту, використання екологічно безпечних технологій.

Споживачі, великі виробники та роздрібні торговці можуть чинити тиск на постачальників шляхом введення добровільних стандартів і трансформувати бізнес-практики на безпечні для навколишнього середовища.

З другої сторони, стандартизація, сертифікація та маркування можуть представляти ряд проблем, зокрема для країн, що розвиваються, наприклад, стати особливо складними для дрібних виробників або постачальників, які не в змозі покривати витрати, або їм не вистачає технічних знань. Крім того, в той час як дотримання стандартів може допомогти побудувати або зберегти частку на ринку, є побоювання, що стандарти поступово стають умовою доступу до нього - зазвичай вимагаються ноу-хау, стратегії управління ризиками, обладнання та інвестицій, чого більш дрібним виробникам часто не вистачає.

На різних етапах ланцюжка поставок продуктів харчування «від ферми до столу» сертифікація може охоплювати весь ланцюжок

або частину. Схеми можуть працювати на рівні (B2B) «бізнес-для-бізнесу», де супермаркет або переробні підприємства виступають кінцевим одержувачем інформації про товар, або (B2C) «бізнес для споживача», де вони демонструють споживачу, що виготовлені продукти відповідають стандартам. Компанії можуть також використовувати логотипи, які вказують на сертифікацію. За Індексом Ecolabel, у 2013 р. використовувалось понад 435 етикеток [8], які вказували на поширення сталих товарів у міжнародній торгівлі. Додатковою проблемою для експортерів може бути взаємне визнання або узгодження стандартів, сертифікації та маркування на ринках інших країн. З позицій міжнародної торгівлі множинність стандартів

може бути шкідливою, збільшувати вартість товарів та робити обмін неефективним (за UNFSS 2013[9]). Проблема ускладнюється тим, що не тільки країни розробляють національні стандарти та схеми сертифікації, а й громадські організації використовують добровільні стандарти.

Так, у міжнародній торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами учасники керуються понад двадцятьма добровільними стандартами (табл. 1), які, на нашу думку, можна систематизувати таким чином: за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталості; за напрямками сталого розвитку; за сферою охопту у міжнародній торгівлі.

Таблиця 1

Добровільні стандарти в міжнародній торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами*

за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталості				
Стадії	стадії виробничого циклу			
	Виробництво	Виробництво, переробка	Виробництво, переробка, торгівля	
Критерії				
Добровільні стандарти сталості (приклад)	4C Association, Global G.A.P., ProTerra, Sustainable Agriculture Network	RSB, IFOAM	FLO, SEDEX, LEAF	
Оцінювання життєвого циклу товару			Social-LCA (UNEP-SETAC, 2009), ISO 14040, ISO 14044, Ecolinvent, GABI	
Самооцінка	BROA, People 4 Earth, SAI Platform, Soil and More Foundation Sustainability Flower Quck Assessment		GFSI (Global Food Safety Initiative), ISO 22000 (for food safety), ISO 26000 (CSR)	
Корпоративне оцінювання	Unilevel Sustainable Agriculture Code (2010).	Wal Mart Sustainability Index	SAM	
Оцінка впливу	COSA, RISE		ISO 14040, ISO 14044, SMART, FiBL	
за напрямками сталого розвитку				
Сільського господарства в цілому	Сталі товари у т.ч.			Продовольчої безпеки
	Органічні товари	Справедлива торгівля	Конкретні культури	
AFS, EISA, Canada EFP, Food Alliance, Global G.A.P., IOBC, LEAF, Protected Harvest, SAN, SCS 001	EU Organic Scheme, IFOAM, USDA NOP	Fairtrade Standards (FLO)	Basel Criteria, 4C, RSPO, RTRS, UTZ Certified (coffee)	BRC, OFFS, IFS, QS System, SQF 2000 Code
за сферою охопту у міжнародній торгівлі (всього 14 ініціатив)				
Охоплення стандартами (100%)	Маркетинг та маркування (64%)	Сертифікація (36%)	Верифікація (36%)	Акредитація (29%)
4C Association, BCI, Bonsucro, CmiA, ETP, Fairtrade, Global G.A.P., IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, RTRS, SAN/RA, UTZ	Bonsucro, CmiA, Fairtrade, IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, SAN/RA, UTZ	Bonsucro**, Fairtrade, Global G.A.P., IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, RTRS, SAN/RA, UTZ	4C Association, BCI, CmiA, ETP, IFOAM, SAN/RA	Bonsucro, GlobalG.A.P., IFOAM, RSB, RSPO, RTRS

* Побудовано автором за даними 3,с.36;10; 11

Слід вкотре підкреслити, що проблема гармонізації добровільних стандартів в міжнародній торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами продовжує бути вкрай актуальною. Вона може відбуватися на багатосторонній основі, на основі міжнародних угод або двосторонній основі, у межах регіональних та міжрегіональних торговельних угод. За результатами дослідження Б.Шепгерда [12], потенційні вигоди країн від гармонізації стандартів залежать від рівня доходу на душу населення в країні та від того, на якій основі – багато- або двосторонній - відбувається цей процес. За його розрахунками, у регіональних торговельних угодах (РТУ) зростання гармонізованих міжнародних стандартів на 1% збільшує експорт країн, що розвиваються на 0,3%, а поширення національних стандартів на 1% скорочує експорт країни-партнера на 0,7%. За абсолютними значеннями два ефекти більші для країн, що розвиваються, що доводить важливість міжнародної гармонізації стандартів для них.

Сертифікація допомагає виробникам ідентифікувати свої товари у конкурентному середовищі, на що вказує той факт, що у 2011 р. в світі налічувалось 576 сертифікаційних органів, причому в Азії їх вперше було більше, ніж в Європі [13].

За даними опитування науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) у 87 країнах діють національні органічні стандарти, 26 країн розробляють законодавчу базу (FiBL & IFOAM 2016 [14]), причому на 8 країн ЄС і США приходить близько 95% продажів органічних товарів у світі. Позитивним прикладом гармонізації і еквівалентності в сфері органічного землеробства (МФТ) стала International Task група, яка розробила нормативний керівний документ, «Міжнародні вимоги до органічних органів з сертифікації», що дозволяє визнавати органи акредитації та результати за межами національних систем. На думку одного з дослідників - Джексона, міжнародним еталоном для довіри стандартам є консенсус кодексів доброї практики, який забезпечить «дорожню карту» та розробку надійних та ефективних стандартів [15].

В Угоді "Кодекс доброї практики" (Code of Good Practice), визначається порядок підготовки, прийняття і застосування добровільних стандартів, які є одними з найбільших ефективних засобів досягнення сталого розвитку в сільському господарстві.

Враховуючи швидке зростання сертифікації за результатами спільних зусиль 5-ти органів ООН – ЮНКТАД, ЮНЕП, ФАО, ЮНІДО та Центру з міжнародної торгівлі (ІТС) у березні 2013 р. був створений Форум Організації

Об'єднаних Націй по стійкості стандартів (UNFSS). Діяльність організації розглядається як інформаційна платформа для країн, приватного сектору, неурядових організацій для кращого розуміння ролі, значення добровільних стандартів у контексті сталого розвитку.

Таким чином, важливе завдання міжнародної стандартизації - це перетворення різних показників (продуктивність, ефективність, економія, якість, екологічна безпека, надійність) у конкретні характеристики сільськогосподарської продукції та різних послуг. Тобто, конкретним виробникам, урядам і всьому світовому співтовариству у вигляді стандартів пропонуються вирішення складних технічних і економічних проблем.

Вважаємо також, що необхідно нагадати про схвалені Світовою організацією торгівлі шість принципів, яких слід дотримуватися міжнародним організаціям по розробці стандартів:

1. Прозорість - інформація про поточні робочі програми, розгляди відгуків на стандарти і остаточних результатів може бути доступною для всіх зацікавлених сторін.

2. Відкритість - участь у діяльності міжнародної організації зі стандартизації повинна бути відкритою для всіх на неупередженій основі. Це стосується політики загалом і будь-якої стадії розробки стандартів.

3. Об'єктивність і консенсус – всі національні органи з стандартизації можуть сприяти розробці міжнародних стандартів, без привілеїв чи сприяння чийм-небудь інтересам; враховуються позиції всіх сторін для узгодження суперечливих аргументів.

Оскільки консенсус не передбачає повної однастайності, має бути досягнуто загальна згода без істотних заперечень і максимальне зближення незбіжних точок зору.

4. Результативність і доцільність - міжнародні стандарти повинні ефективно реагувати на зміни в регулюванні ринку, а також на прогрес в галузі науки і технологій; в основі міжнародних стандартів повинні лежати експлуатаційні, а не конструктивні або відносні характеристики.

5. Узгодженість - щоб уникнути суперечливих міжнародних стандартів, повинна проводитися координація і кооперація всіх розробників.

6. Залучення країн, що розвиваються, – для цього необхідно знайти ефективні шляхи, тому що їх участь недостатня з-за обмежених технічних можливостей, труднощів перекладу на національну мову, браку людських і фінансових ресурсів; є необхідність у програмі міжнародної стандартизації тих видів продукції, що представляють для них особливий інтерес.

Як бачимо, міжнародні вимоги до розробників стандартів відповідають нормам і вимогам сучасного світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток міжнародної стандартизації зумовлює розвиток світової торгівлі – її учасникам потрібні способи взаємодії, а міжнародні стандарти полегшують обмін, роблячи процес поставки товарів більш гнучким, швидким, надійним і рентабельним.

Головний принцип стандартизації, який найбільш повно відображає її сутність, - це оцінка, відбір і синтез прогресивних рішень за

допомогою об'єктивних методів і критеріїв. Але крім практичної допомоги виробництву і торгівлі у сфері сільського господарства сам процес розробки стандартів в руслі принципів СОТ сприяє втіленню в життя основних принципів.

З вищесказаного випливає, що робота над стандартами і впровадження їх у виробництво та міжнародну торгівлю є необхідною умовою суспільного розвитку.

Подальшим напрямом дослідження стане розвиток світового ринку продукції органічного сільського господарства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сертифікація та маркування. Федерація органічного руху України – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-44-34>
2. The United Nations Conference. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. – Johannesburg. – September 4. – 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf
3. International Institute for Sustainable Development. The State of Sustainability Initiatives Review 2014. / Standards and the Green Economy. – 354 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf
4. Михайленко О.Г. Роль добровільних стандартів в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку / О.Г. Михайленко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Міжнародна практика соціально-економічного розвитку країни: проблеми та перспективи". – Аналітичний центр «Нова Економіка». – Київ. – 2015. – 144с. – С. 27-30.
5. Щеголева А. М. История разработки и принятия Картахенского Протокола по биобезопасности 2000 г.: Travaux Préparatoires. / А.М. Щеголева // Вестник РУДН, серия Юридические науки. – 2014. – № 2. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/istoriya-razrabotki-i-prinyatiya-kartahenskogo-protokola-po-biobezopasnosti-2000-g.-travaux-preparatoires>
6. United Nations Environment Programme (UNEP). Global outlook on SCP policies: Taking action together. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx1387xPA-GlobalOutlookonSCPPolicies.pdf>
7. World Bank. Trade and Standards. / World Bank webpages. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.worldbank.org/NNH7VQY1Z0>
8. Ecolabel Index. The Global Directory of Ecolabels. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecolabelindex.com/>
9. United Nations Forum on Sustainability Standards (UNFSS). Voluntary Sustainability Standards, Today's landscape of issues & initiatives to achieve public policy objectives. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unfss.files.wordpress.com/2013/02/unfss_vss-flagshipreportpart1-issues-draft1.pdf
10. The Sustainable Agriculture Initiative (SAI) Platform. Agriculture Standards Benchmark Study. / Intertek Sustainability Solutions (ISS). – 2009. – Р. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.saiplatform.org/uploads/Library/SAI_rev2_final_%20\(Benchmarking%20Report\)-2.pdf](http://www.saiplatform.org/uploads/Library/SAI_rev2_final_%20(Benchmarking%20Report)-2.pdf)
11. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). SAFA Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems: guidelines version 3.0. – FAO: Roma. 2013. – Р. 10-11, 210-213. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/SAFA_Guidelines_Final_122013.pdf
12. Shepherd B. Product standards, harmonization, and trade: evidence from the extensive margin / B. Shepherd // Policy Research Working Paper Series. World Bank. – 2007. – № 4390. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=58U4TqyjbyYC>
13. Willer H., Lernoud J., Home R. The World of Organic Agriculture - Statistics and Emerging Trends 2012. / H. Willer, J. Lernoud, R. Home. // Research Institute of Organic Agriculture and International Federation of Organic Agriculture Movements. 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>
14. Research Institute of Organic Agriculture. The World of Organic Agriculture. – 2016. – с. 23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1698-organic-world-2016.pdf>
15. Jackson, A. Credibility Principles. / A. Jackson // ISEAL – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isealalliance.org/online-community/resources/draft-iseal-credibility-principles-v02-andcomment-submission-form-september-2012>

REFERENCES

1. Sertyfikatsiya ta markuvannya [Certification and labeling] (2010). *Sayt Federatsiyi orhanichnoho rukhu Ukrainy [Site Organic Federation of Ukraine]*. <http://organic.com.ua>. Retrieved from <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-44-34> [in Ukrainian].
2. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development (2002). *The United Nations Conference. Johannesburg. September 4*. Retrieved from http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf
3. Standards and the Green Economy The State of Sustainability Initiatives Review (2014). *Site International Institute for Sustainable Development*. – 354 p. Retrieved from https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf
4. Mykhaylenko, O. H. (2015). Rol' dobrovil'nykh standartiv v mizhnarodniy torhivli sil'skohospodars'koyu produktsiyeyu v konteksti staloho rozvytku [The role of voluntary standards in international trade of agricultural products in the context of sustainable development]. *Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi "Mizhnarodna praktyka sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku krayiny: problemy ta perspektyvy"*. *Analitychnyy tsentr «Nova Ekonomika» – International scientific and practical conference "International practice of socio-economic development: problems and prospects"*. - Analytical Center "New Economy". Kyiv: 144p. PP. 27-30. [in Ukrainian].
5. Schegoleva, A. M. (2014). Istoriya razrabotki i prinyatiya Kartahenskogo Protokola po biobezopasnosti 2000 g: Travaux Préparatoires [History of the development and adoption of the Cartagena Protocol on Biosafety of 2000.: Travaux Préparatoires]. *Vestnyk RUDN, seryya Yurydycheskiye nauky – Bulletin of Peoples' Friendship University, a series of Jurisprudence*. Retrieved from <http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/istoriya-razrabotki-i-prinyatiya-kartahenskogo-protokola-po-biobezopasnosti-2000-g.-travaux-preparatoires> [in Russian].
6. Global outlook on SCP policies: Taking action together (2012). *Site United Nations Environment Programme (UNEP)*. Retrieved from <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx1387xPA-GlobalOutlookonSCPPolicies.pdf>
7. Trade and Standards (2008). *Site World Bank webpage*. Retrieved from <http://go.worldbank.org/NNH7VQY1ZO>
8. Ecolabel Index (2017). *Site The Global Directory of Ecolabels*. Retrieved from <http://www.ecolabelindex.com/>
9. Voluntary Sustainability Standards, Today's landscape of issues & initiatives to achieve public policy objectives (2013). *Site United Nations Forum on Sustainability Standards (UNFSS)*. Retrieved from http://unfss.files.wordpress.com/2013/02/unfss_vss-flagshipreportpart1-issues-draft1.pdf
10. Agriculture Standards Benchmark Study (2009). *Site The Sustainable Agriculture Initiative (SAI). Platform Intertek Sustainability Solutions (ISS)*. Retrieved from [http://www.saiplatform.org/uploads/Library/SAI_rev2_final_%20\(Benchmarking%20Report\)-2.pdf](http://www.saiplatform.org/uploads/Library/SAI_rev2_final_%20(Benchmarking%20Report)-2.pdf)
11. SAFA Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems: guidelines version 3.0 (2013). *Site Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)*. Roma. P. 10-11, 210-213. Retrieved from http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/SAFA_Guidelines_Final_122013.pdf
12. Shepherd, B. (2007). Product standards, harmonization, and trade: evidence from the extensive margin. *Policy Research Working Paper Series. World Bank*. № 4390. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=58U4TqyjbyYC>
13. Willer H., Lernoud J., Home R. (2013). The World of Organic Agriculture - Statistics and Emerging Trends 2012. *Site Research Institute of Organic Agriculture and International Federation of Organic Agriculture Movements*. Retrieved from <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>
14. The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends (2016). *Site Research Institute of Organic Agriculture (FiBL)*. P. 23. Retrieved from <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1698-organic-world-2016.pdf>
15. Jackson, A. (2012). Credibility Principles. *Site ISEAL Alliance*. London. United Kingdom. Retrieved from <http://www.isealalliance.org/online-community/resources/draft-iseal-credibility-principles-v02-andcomment-submission-form-september-2012>

Одержано 9.02.2017 р.